

GLOBALASHUV JARAYONIDA TALABALARDA KOGNITIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIXATLARI

Togonova Shoxida Alisher qizi

Urganch davlat pedagogika instituti o'qutuvchisi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10347937>

ARTICLE INFO

Received: 04th December 2023

Accepted: 10th December 2023

Online: 11th December 2023

KEY WORDS

Amaliy faoliyat, kognitiv mustaqillik, mustaqil ish, kompetensiya, DTS, pedagogik va psixologik qonuniyatlar.

ABSTRACT

Mazkur maqolada kognitiv kompetentlikni rivojlantirishning nazariy va psixologik xususiyatlari, shaxsning integral shakl sifatida ko'rib chiqiladi, uning asosi intellektual qobiliyat, ko'nikma va malakalar, individuallikga tayyorgarlik va intilish, kognitiv faoliyat usullarini egallash, faoliyat, faoliyatni uslubiy ko'rsatmalarga muvofiq sozlash. Kognitiv mustaqillik o'zini namoyon qilishi va kognitiv faoliyat orqali rivojlanishini ko'rsatishi ko'rsatilgan. Uning shakllanishining pedagogik va psixologik qonuniyatlari ko'rib chiqiladi.

KIRISH.

Jamiyat hayotining madaniy va ma'rifiy sohalaridagi global o'zgarishlar vaqt va vaziyat talablariga qarab o'z-o'zini tarbiyalash bilan shug'ullanadigan, o'sib borayotgan axborot oqimida harakat qila oladigan vakolatli, raqobatbardosh, ijtimoiy faol shaxsni shakllantirish zarurligini belgilaydi. Bilimlarni doimiy ravishda takomillashtirish faqat talabning yuqori bilim faolligi bilan mumkin. Shu munosabat bilan, (DTS) "Davlat ta'lim to'g'risida"gi qonunining muhim talablaridan biri bu talabalarda bilim faoliyati, mustaqillik, tashabbuskorlik, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishdir.

Shuning uchun oliy o'quv yurtlari mustaqil ta'lim sharoitida bo'lajak mutaxassislarining doimiy shaxsiy o'sishini ta'minlashi, ularda kelajakdagi kasbga samarali munosabatni va o'zini takomillashtirish va o'zini rivojlantirish istagini rivojlantirishi kerak. Kognitiv kompetensiyalarni rivojlanishi, talabalarining bilim qiziqishlari mustaqil ravishda maqsadlarni shakllantirish va belgilash, qarorlar qabul qilish, ularning harakatlari va erishilgan natijalar uchun javobgar bo'lish imkoniyatini beradi.

Kognitiv kompetensiya masalasini o'rganish ushbu kontseptsianing murakkabligi va ko'p qirrali ekanligidan dalolat beradi. O'z-o'zini o'rganish, o'z-o'zini rivojlantirish va amalga oshirish zarurligini boshdan kechirayotgan mutaxassisning kasbiy rivojlanishidagi ahamiyati kognitiv faoliyatning to'liq siklini faol, mustaqil ravishda, yordamisiz amalga oshirish qobiliyati bilan tavsiflanadi, ya'ni: bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda o'zlashtirish, professional va ijtimoiy ahamiyatga ega muammolarni hal qilish uchun zamonaviy o'quv va aloqa vositalaridan foydalanish imkoniyatini beradi.

Bizning fikrimizcha, shaxs kognitiv faoliyat, faoliyatga tayyorgarlik va faoliyatni amalga oshirish qobiliyati orqali shakllanadi va namoyon bo'ladi. Bu shaxsning integral sifati sifatida faoliyat nafaqat butun jamiyat rivojlanishining asosiy sharti va vositasi, balki insonning shakllanishi va rivojlanishining asosidir. Shuning uchun biz faoliyat yondashuvi shaxsning barcha fazilatlarini shakllantirish, rivojlantirish va faoliyatining ajralmas sharti deb hisoblaymiz.

Kognitiv kompetensiya nazariyasi sohasidagi psixologlarning qarashlarini tahlil qilish bizga faoliyat nazariyasi shaxsning shakllanishi va rivojlanishining muhim mexanizmlari bo'lgan obyektiv va subyektiv sharoitlarni, ular o'rtasidagi munosabatni ko'rib chiqish imkoniyatini beradi. Shu sababli, kognitiv faoliyat toifasi insonni, uning ijtimoiy xususiyatlarini tushunishda asosiy rol o'ynashi aniq. Bunday holda, kognitiv faoliyat insonning atrof-muhit bilan faol o'zaro ta'siri sifatida belgilanadi, uning davomida u obyektga maqsadli ta'sir ko'rsatadigan va shu bilan uning ehtiyojlarini qondiradigan subyekt sifatida ishlaydi.¹

Adabiyotlar tahlili.

Biz inson faoliyatini tushunish olimlar tomonidan turli yo'llar bilan talqin qilinishini ta'kidlaymiz. A. N. Leontievning so'zlariga ko'ra, "kognitiv faoliyat – bu aqliy aks ettirish orqali vositachilik qiladigan hayot birligi, uning vazifasi subektni obektiv dunyoga yo'naltirishdir, bu tuzilishga, uning ichki o'tishlari va o'zgarishlariga, rivojlanishiga ega bo'lgan tizimdir".²

S. L. Rubinshteyn "ruhiy hodisaning mavjud bo'lishining asosiy usuli bu uning jarayon, faoliyat sifatida mavjudligi" deb ta'kidlaydi.³ Insonning kognitiv faoliyati subyektning obyekt ustidan tashqi operatsiyasi bo'lmaganligi sababli, u murakkab o'zgarishlar bilan tavsiflanadi, bu jarayonda subyektning o'zi qo'shma inson faoliyati sharoitida shakllanadi.

Bizga bu bo'yicha M. S. Koganning fikri muhimdek ko'rinadi, u kognitiv faoliyat orqali "insonning mavjud bo'lish usuli"ni tushunadi va odamni faol mavjudot deb biladi. Shu bilan birga, olim ta'kidlaganidek, faoliyat turli shakllarda namoyon bo'ladi, qo'shma faoliyat jarayonida ishtirok etadigan shaxsning moyilligi, qobiliyatlarini rivojlantirish va shakllantirishga yordam beradi.⁴

G. I. Shchukin faoliyatni, ya'ni kognitiv faoliyatni fundamental deb o'rganib, kognitiv faoliyat jarayonida olingan bilimlar shaxsning ijodiy salohiyatini ochib berish uchun asos deb hisoblaydi. U kognitiv faoliyatni bilish jarayoniga intellektual munosabatni, jonli ishtirokni, kognitiv jarayonda aqliy hissiy sezgirlikni ifodalovchi shaxsiy ta'lim deb biladi.⁵

Adabiyot tahlili shuni ko'rsatdiki, kognitiv faoliyatda o'zini namoyon qiladigan shaxsning integral sifati sifatida tavsiflanadi. Kognitiv faoliyat usullari bilan harakatchan ishlashga va ularni konstruktiv tuzatishga, vaziyatdan tashqariga chiqadigan yangi vazifalarni aniqlashga tashabbuskor va tanqidiy munosabatda bo'lishga, faoliyat natijalarini ijodiy va o'zgaruvchan ravishda bashorat qilishga yordam beradi. kognitiv faoliyatni o'rganish

¹ Psychological Dictionary / Ed. V.P. Zinchenko, B.G. Meshcheryakova. – [2nd edition] – M.: Pedagogika-Press, 1996. – 175 p.

² Leontyev A.N. Selected psychological works: In 2 volumes. T.P. – M.: Pedagogika, 1983. – 320 pp., ill.

³ Rubinshtein S.L. Principles and ways of development of psychology. – M.: Education, 1959. – 324 p.

⁴ Kagan M.S. Human activity (experience of systems analysis). – M.: Politizdat, 1974. – 328s.

⁵ Shchukina G.I. The role of activity in the educational process: Book. for the teacher. – M.: Education, 1986. – 144 p.

motivatsiyasini, aqliy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi, o'quv va kognitiv faoliyatni samarali amalga oshirish imkoniyatini beradi.

T. I. SHamovanning fikriga ko'ra, kognitiv faoliyatni talabning bilim mazmuni va jarayoniga munosabati, optimal vaqt ichida bilim va faoliyat usullarini samarali o'zlashtirish istagi va mustaqillik – bu munosabatni faoliyatsiz amalga oshirib bo'lmaydigan harakatda amalga oshirish sifatida ko'rib chiqish kerak.⁶

Material va metod.

O'quv jarayonida kognitiv faoliyat talabalarning johillikdan bilimga, o'rgana olmaslikdan mahoratga, tasodifiy kuzatishlardan voqelikni bilish tizimiga o'tish jarayoni sifatida qaraladi. Yangi bilimlarga ega bo'lgan odam dunyoga ta'sir qilishi mumkin, bu esa o'z navbatida insonga ham ta'sir qiladi. Shu bilan birga, inson ma'lum bir tajribaga ega bo'ladi, yangi bilim va ko'nikmalar bilan boyitiladi, ularsiz voqelikni mustaqil bilish mumkin emas. Shuning uchun insonning kognitiv faoliyati interiorizatsiya (nazariy faoliyat) va eksteriorizatsiya (amaliy faoliyat) ning uzluksiz jarayoni allaqachon yuqori darajaga erishdi.

Shunday qilib, kognitiv kompetensiya o'zini namoyon qiladi va kognitiv faoliyat orqali rivojlanadi. Biroq, bunday aloqani bevosita deb hisoblash kerak emas. U "kognitiv mustaqillik" fenomenining shakllanishi va rivojlanishining pedagogik va psixologik qonuniyatlarini o'z ichiga olishi kerak.

E'tibor bering, umuman kognitiv kompetensiyani rivojlantirish muammosi qadimgi davrlardan beri odamlarni qiziqtirgan va ko'plab taniqli pedagoglar va psixologlar tomonidan tahlil qilingan.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda qo'yilgan vazifalar bilan bog'liq holda oliy ta'lim uchun kognitiv kompetensiya muammosi dolzarbdir: talaba shaxsini shakllantirish va ijodiy qobiliyatlariga qiziqishini rivojlantirish, mustaqil ta'lim faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish, talabning jamiyatda hayotga tayyorlash, mustaqil hayot tanlovi, ta'limni davom ettirish va kasbiy faoliyatni boshlash lozimdir. Shuning uchun talabalarning kognitiv kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy mutaxassislarni tayyorlash uchun asos bo'ladi.

Tadqiqot kontekstida biz ko'pincha shaxsning ma'lum bir faoliyatda ishtirok etishi bilan tavsiflangan shaxs faoliyati bilan bog'liqligiga e'tibor qaratamiz. Shaxsning faoliyati dunyoga faol munosabat, insonning ijtimoiy-tarixiy tajribasini rivojlantirish asosida moddiy va ma'naviy sohada ijtimoiy ahamiyatga ega o'zgarishlarni amalga oshirish qobiliyati sifatida qaraladi. Uning namoyon bo'lish usullari ijodiy faoliyat, ixtiyoriy harakatlar, muloqotdir.

Talabalarda kognitiv kompetensiyani rivojlantirish bo'yicha K. A. Abulxanova-Slavskayaning fikrlari biz uchun muhim bo'lib tuyuladi, u faoliyatni shaxsning o'ziga xos obektivlashtirish usuli, o'zini tan olish ehtiyojlariga, qiymat yo'nalishlariga va boshqa ko'p narsalarga muvofiq ifoda etish usuli sifatida belgilaydi. Shaxs o'z faoliyati orqali ehtiyojlarni qondirish uchun ob'ektlar, sharoitlar va vaziyatlarni topadi, individual harakatlar va harakatlarni tartibga soladi, shunga mos ravishda haqiqatni tuzadi, modellashtiradi, o'zgartiradi.⁷ Faoliyat tayyor holatda, mustaqil faoliyatga intilishda, shuningdek faoliyatni amalga oshirish sifatida, maqsadga erishish uchun maqbul yo'llarni tanlashda namoyon bo'ladi, o'z qarorlariga tayanish istagi va qobiliyatini aks ettiradi. Shubhasiz, inson erkin va

⁶ Shamova T.I. Activation of schoolchildren's learning. – M.: Pedagogy, 1982. – 208 p.

⁷ Abulxanova-Slavskaya K.A. Activity and personality psychology. – M.: Nauka, 1980. – 335 p.

faol bo'lgan darajada o'ylaydi. Faoliyat darajasining pasayishi bilan fikrlash va ijodiy tasavvur jarayoni ham pasayadi.

Shunday qilib, talaba shaxsining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish, uning ijodiy salohiyati darajasini oshirish, bir tomondan, subyektning mustaqil faoliyatida aniq identifikatsiyani topadigan, boshqa tomondan, mustaqillikning xususiyatini belgilaydigan kognitiv manfaatlar tomonidan rag'batlantiriladigan kognitiv faoliyatni shakllantirish orqali hal qilinadi.

Xulosa.

Kognitiv faoliyatning asosiy mezonini shaxsiy motivdir, buning natijasida bilim maqsadi shakllanadi, unga erishish kognitiv mustaqillikning asosidir. Xulosa qilish mumkinki, kognitiv faoliyat bu bilim va faoliyat turlarini tashqi yordamisiz o'zlashtirish istagi va qobiliyati bilan ajralib turadigan o'zaro bog'liq bo'lgan ikkita shaxsiy fazilat hisoblanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi vaqtda pedagogika fanlarida kognitiv kompetensiya tushunchasi boshqacha talqin qilinmoqda. Shunday qilib, M. I. Mahmudov kognitiv kompetensiya shaxsning intellektual qobiliyati va mustaqil ravishda o'rganish, bilim olish qobiliyati deb biladi degan xulosalarini beradi.

References:

1. Abulkhanova-Slavskaya K.A. Activity and personality psychology. – M.: Nauka, 1980. – 335 p.
2. Ismailov, T., & Yusupova, M. (2022). Insonga psixologik ta'sir ko'rsatish turlari va texnikasi. *Science and Education*, 3(6), 913-920.
3. Leontyev A.N. Selected psychological works: In 2 volumes. T.P. – M.: Pedagogika, 1983. – 320 pp., ill.
4. Kagan M.S. Human activity (experience of systems analysis). – M.: Politizdat, 1974. – 328s.
5. Rubinshtein S.L. Principles and ways of development of psychology. – M.: Education, 1959. – 324 p.
6. Psychological Dictionary / Ed. V.P. Zinchenko, B.G. Meshcheryakova. – [2nd edition] – M.: Pedagogika-Press, 1996. – 175 p.
7. Shchukina G.I. The role of activity in the educational process: Book. for the teacher. – M.: Education, 1986. – 144 p.
8. Shamova T.I. Activation of schoolchildren's learning. – M.: Pedagogy, 1982. – 208 p.